

Tanulmányok

ORBÁN IMRE:

ADATOK ÁRPÁD-HÁZI SZENT MARGIT TISZTELETÉHEZ

Árpád-házi Szent Margit kultuszával kapcsolatban eddig több kiváló munka született, azonban a rendelkezésre álló adatok alapján lehetséges a kialakult kép pontosítása, kiegészítése. E dolgozatban nem kívánjuk áttekinteni a tisztelet egészét, az említett pontosítás, kiegészítés a célunk.

IV. Béla király és felesége Mária királyné a nem sokkal korábban elhalt leányuk után, a tatárjárás viszontagságai között, 1241-ben született és az ország megszabadulásáért följánlott gyermeküket nyilvánvaló szakrális okból újólag Antiochiai Szent Margit oltalmába ajánlották. Ennek megfelelő háttérrel biztosított az antiochiai szűz és vértanú körül a XIII. századra kibontakozott, ezután is egyre csak erősödő és egészen a reformáció térhódításáig s a török háborúkig meglévő tisztelet.

A kis Margitot korán, három és fél éves korában a veszprémi domonkos apácák nevelésére bízták. Ezen nem csodálkozhatunk, hiszen Béla már trónralépése előtt különös szeretettel fordult a prédikátor rend felé. Feleségével együtt domonkos gyóntatókat választott, támogatta a rend keleti akcióit, adományokat tett számukra. A rend viszont a tatár pusztítás idején mutatta meg a király iránti hűségét. A pápa utasítása alapján a királyt támogatta a menekülésben a domonkos rend perjelje és alperjelje, valamint a Zábráb melletti csázmái kolostor, melyet a király még 1241-ben megadományozott./1/

De ugyancsak domonkosok vitték az uralkodó immár harmadik, az említett kolostor mellett 1242. január 19-én írt segélykérő levelét a pápához. /2/ IV.Ince viszont 1243-ban fölhatalmazta a Béla kíséretében lévő "Albenensis" domonkos perjelt, hogy a királyt három évig olyan gyónási esetekben is föloldozza, melyek egyébként püspöki vagy pápai joghatóság alá tartoztak volna. /3/ Az uralkodó később is szívéen viselte a domonkosok sorát, s ezt az adományokon, a szigeti kolostor fölépítésén kívül az is jelzi, hogy kérésükre tartotta meg a rend 1254-ben generális congregatioját Budán, a Szent Miklós templomban. /4/ Ugyancsak a jó viszonyra utal egy 1256. március 14-én kelt oklevél, amelyben IV. Béla közölte a rend nagymestereivel és a strassburgi generális káptalan definitoraival János volt boszniai püspöknek, a rend nagymesterének csodatételét /ő gyógyította meg a királyt/, és fölhívta őket a csodás élet nyilvánosságra hozására. /5/ Ugyanebben az ügyben írt levelet Mária királyné is. /6/

A viszony későbbi megromlása a király házassági terveivel van kapcsolatban. IV. Béla az ország politikai érdekeit szem előtt tartva igyekezett Margitot a cseh királyhoz férjhez adni, és abban, hogy ez a terv megíúsult, Margit ellenállása mellett az udvar akaratával szembekerülve a rend és személyesen a királynő lány gyóntatója, Marcellus játszhatta a döntő szerepet.

De miért is ellenezte a rend, és nyugodtan mondhatjuk az egész magyar egyház Margit házasságát?

A domonkosok esetében egy fiatal koldulórendről van szó, s mint minden új szerzetesrendnek, nekik is szükségük volt nagyhatású, a nép körében népszerűsége szert tevő szentekre.

Ugyan, ebben az időben Domonkoson kívül is tiszteltek már domkos szenteket illetve boldogokat - Magyarországon Pált, Ilo-
nát s a tatárjárás vértanút -, de olyan előkelő és annyira
népszerű szentjük, mint amilyent Margit kanonizációjától vár-
hattak, még nem volt. Éppen ezért Margit esetében a rend törek-
vései tovább mutatnak az egyszerű tökéletes szerzetesi életre
való serkentésen, és az adatok fényében fölvethető a tudatos
szentté nevelés gondolata.

A veszprémi kolostor hangulatán kívül erre indították a
szentek lelki vezetője által közvetített példái is. Így Becket
Szent Tamás canterbury-i érsek ~~ve~~klővének csodás híre "...eze-
ket haluan jgen meg erevsehtyk vala es vigan zenuedy az cilici-
omnak gevtrelmet" /7/, és Szent Jakabnak, a numidiai mártirnak
története, kit a hitért kegyetlenül megkínóztak és megöltek.
A legenda tanúsága szerint soror Alinka, Ajkai Péter lánya cso-
dálkozva kérdezte Margitot: "zeretey atyamfya kellemeteyssevke
ezek te nekevď kyket hallaz"? Margit így felelt: "kellemettesevk
azzonyom. de myt haznal ennekem. Ha en jllyen kenokat nem zen-
vedhetevk, mykeppen ez zent martir zenuedevt" és kifejtette,
hogy ő is szívesen vállalná a hitért a szenvedést, testének
ízenként, foltonként való metélését és a vértanúhalált. /8/

Más esetek is bizonyítják a szentség irányába való tudatos
vezetést.

Történt egyszer, hogy a provinciális sokat töprengve, mi is
a szerzetesi élet igazi titka, álmot látott. Egy angyal könyvet
hozott neki, melyben ez a következőképpen volt összefoglalva:
"Ez az regy zent atyaknak tevkelle tevssegevk. istent zeretnye.
evnen magat meg vtalny. Senkyt meg nem vtalny. Senkyt meg nem

itylny." /9/ Később mindezt gyakran elmesélte Margitnak lelke erősítése végett, és ez olyannyira hatott rá, hogy még lángolóbban szerette Istent.

Másszor egy fráter betegedett meg, akit Marcellus, a rend perjelje küldött Margithoz mondván, kérje az ő imádságát, és bizton meg fog gyógyulni. Később ugyancsak Marcellus parancsolta Margitnak, imádkozzék négy beteg rendtársáért, akik természetesen hamarosan fölgyógyultak. S hogy gyóntatójának döntő hatása volt Margit lelki alakulására, azt maga a legenda is bizonyítja: "Ez pro vincialisnak frater marcialisnak tanalchyval tanehtasyval jgekevzyk myelkevdyk vala. zent margit azzon jelenben kezdettvvl fogna mynden ev napyban" /10/

1276-ban, a második szentté avatási eljárással kapcsolatos vizsgálaton a szigeti apácákon kívül vallomást tettek a rend magasrangú képviselői is. Mindannyian több csodáról számoltak be. Megjelent Mihály volt provenciális, /ő hozta Veszprémből Margitot a szigetre/ Jordan szerzetes, a királyné gyóntatója, aki gyakran találkozott Margittal, de vallott Felicián, a szigeti monostor perjelje, Péter volt magyarországi rendfőnök és Marcellus, Margit volt gyóntatója.

Ezen adatok megengedik a föltevést, miszerint a rend tudatosan törekedett Margit szentté nevelésére, és ezért ellenezte a házassági terveket. Ebben a törekvésében élvezte a magyar egyház támogatását, hisz Margit fölszentelési szertartásán, amelyről a király és a királyné tüntetőleg távol maradt, a váci és a nyitrai püspökön kívül az esztergomi érsek is megjelent. Ez haragította meg IV. Bélát, ki elfordul a lányától és az egész rendtől. Talán magára Bélára, de ha őrá nem is, akkor

udvartartására utal a legenda azon megjegyzése, miszerint Margit a belső harcok idején elfordul mindazoktól, akiktől annyi rossz eredt, még ha nagyméltóságú urak voltak is. Az ellentéteket csak fokozta, hogy IV.Béla és V. István viszályában a királyi családból egyedül Margit állt az ifjabb király pártjára. A domonkosokkal való szakítás után nő meg IV.Béla környezetében a ferencesek száma, és V.Istvánnal való kibékülésekor már ferencesek veszik körül. Ennek egyenes következményeként a király és a királyné szeretett fiuk mellé, az esztergomi Szűz Mária ferences templomba temetkezett, míg István, nővére, Margit sírja mellett jelölte ki saját nyughelyét.

Margit példájára az ország legelőkelőbb családjai bízták lányaik nevelését a dömés apácákra.

Ha megvizsgáljuk az 1276-os szentté avatási eljárás alkalmával vallomást tevő negyven apáca kolostorbalépésének időpontját, rögtön szemünkbe tűnik, hogy a szigeti zárda benépesítésének két nagyobb, minden bizonnyal tervszerű hullámáról beszélhetünk, melyek kapcsolatban lehettek a kolostori építkezések előrehaladásával. 1252-ben Margittal tizenhat idősebb apáca jött a szigetre, ugyancsak ekkor csatlakozott hozzájuk három előkelő lány, és így ők lettek a Szűz Mária-kolostor első lakói. 1255-56-ban újból sokan, tizenketten kerültek ide. A később belépett szerzetesnők /négyen/ kivétel nélkül idősebbek, huszonnyolc-harmincnyolc évesek, és az előzőekhez hasonló arányú beköltözésről nem tudunk.

A fennmaradt csodaleírások alapján fölvázolhatjuk a tisztelet kezdeti formáit és bizonyos, a csodákkal kapcsolatos né-

pi s egyházi szokásokat.

Margit már életében nagy hírre tett szert, s ezt a szigetre látogatókon, a domonkosokon és más szerzetesrendieken /ferencesek, premontreiek/ kívül terjesztették a különböző adományai, melyekkel a szegényebb egyházakat /pl. a pesti Szent Antal-templomot, kolostorokat, így a fehérvári döméseket stb./ támogatta kelyhek és öltözékek vásárlása végett. Az ő kérésére ajándékozta meg az apja a kolostor szolgálatában álló Károly vitézt is. Gyakran járt közben Margit halálra vagy súlyos büntetésre ítélték érdekében. Szívén viselte a betegek, az özvegyek, az árvák és a szegények sorsát, és egy idősebb frátert kért föl, hogy képében betegeket látogasson és támogasson. Margit ismertségét a halálával kapcsolatban följegyzett csodák is alátámasztják. A szentté avatási jegyzőkönyv, de legendája szerint is ekkor több, egymástól távol lakó embernek jelent meg, hogy közölje halálhírét. A csodák szaporodása után híre még fokozottabban terjedt. A második szentté avatási jegyzőkönyv tanúinak lakóhelyéből is úgy tűnik, valóban országos méretű volt. Több egyházi ember tett vallomást ügyében: papok, szerzetesek, távolabb élő apácák. Sokan jöttek Budáról, Pestről, a szigetről és környéki településekről /Budaváraljáról, Felhévízről, Szentkereszt-falváról/. Ők helyzetüknél fogva könnyen szerezhettek tudomást Margit csodálatra méltó életéről, így nem meglepő magas számuk. Sok tanú volt a veszprémi egyházmegyéből, ahol a csodák megszorodását Margit neveltetésével kapcsolatos helyi hagyományok is segíthették. De a váci, az esztergomi, a kalocsaí és a váradi egyházmegyék területéről is számosan megjelentek.

Az emberek a szentek segítségéhez többnyire csak igen súlyos esetekben fordultak. Saját bevallásuk szerint kezdetben

különböző gyógyszerekkel és nem egyszer orvosokkal is próbálkoztak. Ha mind ez nem vezetett eredményre, csak akkor kérték a szentek segítségét, a mi esetünkben Margitét. Általában elzarándokoltak vagy elvitették magukat a sírhoz, ahol azonnal, máskor hosszabb idő után meggyógyultak. Egyes esetekben, mikor a bajt különösen nagynak ítélték, fogadalmat is tettek a segítségért cserében. Legtöbbször hálaadó zárandoklatot, hírének terjesztését, emléknapjának böjtöléssel való ünneplését ígérték, de olykor a kolostor szolgálatát, esetleg apácaságot és a szüzesség vállalását is kilátásba helyezték a csoda megtörténtének esetére. Az eseményekben különösen fontos szerep jutott Margit sírjának, és az így fokozatosan zárandokhellyé változott. A meggyógyultak sokszor plébánosuk vezetésével, nagy sokadalommal együtt zárandokoltak a csoda színhelyére, és processióban egyházi énekeket énekelve vonultak a kopcsóhoz, illő ajándékot hozva a kolostornak is. A körmenetben gyakran maga a meggyógyult vitte a keresztet, vezetve az egész menetet. Különös erőt tulajdonítottak tehát a helynek, hiszen ha beteg nem tudott eljönni, akkor helyette valaki, többnyire rokona, pl. édesapja futott a sírhoz imádkozni.

A sírnak, mint helyszínnak a fontosságát húzzák alá Margitnak azon csodái, melyekben szentünk a benne bízónak a sír meglátogatását parancsolja.

A sírt a betegek megérintették, sőt volt, akif fölfektettek rá, és úgy nyerte vissza egészségét. A zárandoklatok alkalmával gyertyát gyújtottak, és természetesen imádkoztak. Az imákat nagy siralmak közepette, a földre borulva hangosan mondták. A jegyzőkönyv szerint szívesen imádkozták háromszor az "Ave-Maria"-t és szintén háromszor a "Pater Noster"-t. Mások vallomásukban

csak ennyit közöltek: "... et rogavimus istam sanctam Margarethem" vagy "Rogavi Deum quod in nomine sancte Margarethe me sanaret, sicut multos alios infirmos sanaret." /11/ Ismét más csak ennyit mond: "Ad invocationem dicte beate Margarethe" folyamodott. De maradtak bővebb; közvetlenül Margithoz forduló imádságok is: "O sancta Margarethe, tu es misericordiosa omnibus, sis e misericordiosa mihi et isti puero, qui est filius" /12/ egy másik így szól: "O sancta beata Margaretha, si placet sit, ut filia mea sit spiritualis, sicut tibi promisit, reddas sibi visum, et si debet stare in seculo, non redda sibi" /13/ A bekövetkezett csodákért hálát adtak, ismét csak a földre borulva hangos szóval dicsőítették Istent és Margitot. Gyakran háromszor megkerülték a sírt és viaszfigurát: lábat, kezét hagytak ott gyógyulásuk jeleként. A gyógyultak sokszor a sírnál maradtak, és még napokig hirdették a rendkívüli esetet, így terjesztették és növelték Margit népszerűségét. Később újabb zarándoklatokkal tértek vissza, és ismét előadták a csodás eseteket.

A gyógyulásokban fontos szerep jutott a különböző, Margithoz kapcsolódó tárgyaknak; fátylának, övének, melyeket erekként kezdtek tisztelni. E tárgyakat előkelőbb emberek a sírnál megkaphatták, beteg tagjaikkal érinthették, sőt, igaz csak kísérettel, kölcsön is adták ezeket. Gyógyultak meg emberek Margit hajának mosadékvizétől is, ami alapját képezhette a pozsonyi Szent Margit-víz készítésének.

A kialakuló népi hiedelmek érdekes példájával találkozhatunk a veszprém egyházmegyei Fajszról jött tanúk vallomásában. A csoda Leopárd és Venis fiával, Leóval történt 1275-ben, ki

súlyos betegségbe esett. Édesanyja először imádkozott fiáért, majd a nála lakó szegény özvegyasszonytól kapott száraz, fekete kenyérből etetett vele, melyet az özvegy állítólag Boldog Margit egy csodatételének helyén talált, és ettől lázas betegségben szenvedett fia meggyógyult. Az anya határozottan hirdette a kenyér csodatévő erejét. /14/ A legenda szerzője, Marcellus talán megbízhatatlannak vagy a hittel össze nem egyeztethetőnek tartotta az eseményt, s kihagyta az általa írt vitából.

Ezen adatok is körvonalazzák azt a széles körben kibontakozó kultuszt, melynek kezdeti lendülete különböző okok miatt megtorpant, majd pedig időszerűtlenné vált az új misztikus domonkos szent, Sienai Katalin tiszteletének terjedésével.

Az évszázadok során Árpád-házi Szent Margit-kultusz számos helyen érintkezett más szentek tiszteletével.

A középkor igen népszerű szentje Ferenc s Margit életrészménye közti kapcsolatot már korán észrevették, és talán ez az oka a föllelhető szinkrétizmusoknak. Frater Laurentius Pignon, a domonkos rend XV. században élt történetírójánál a következőket olvashatjuk: "S. Margarita Ungarica, filia regis Ungarie, guae in monasterio virgo... permanens, cum stigmatibus pingitur beatus Franciscus" /15/ /ki szűz maradt, és megkapta a szent sebeket, mint Boldog Ferenc/. Egy 1435-ben festett, a firenzei dómban lévő " Föltámadt Krisztus " című képen is stigmákkal ábrázolták. Mivel legendájában stigmák nem szerepelnek, a hagyomány keletkezhetett Szent Ferenc analógiájára, de Magyarországi Boldog Ilonával való összekeverése is eredményezhette a szent sebek föltüntetését.

Boldog Ilona XIII. század első felében élt, talán egyetlen igazi misztikus szentünk, igaz vitáját csak később egészítették ki a benne szereplő rendkívüli csodákkal. Érdekességgént megjegyezhetjük, az első seb Szent Ferenc ünnepének éjszakáján keletkezett a jobb kezén.

Ilona és Margit között kapcsolatot tételeztek föl, hiszen mindketten egy ideig a veszprémi domonkos kolostorban éltek, s talán emiatt állítja Ranzanus - tévesen - , hogy Ilona volt Margit magistraja./16/

Érdekes adatokra bukkantunk.Antiochiai Szent Margittal kapcsolatban is.

Antiochiai Szent Margit szűz és vértanú tisztelete Magyarországon a XI. századtól kimutatható. Népszerűsége fokozatosan növekedett, a XIII-XIV. századra érte el csúcsát. A kultusz a XVI. századig egyenletesnek és erősnek mondható. E század zavarai azonban egy csapásra véget vetettek tiszteletének. A középkorban a tizennégy segítőszent egyikeként, mint a szülő nők védőszentjét tisztelték. A tisztelet a XVII. századra teljesen megszűnt, de az előző időszakban olyannyira mély és erős kultuszának nyomai kultuszkeveredés és népi imádságok útján tovább éltek, s egyes vonásai a mai napig kimutathatók.

A kultuszkeveredés a mi Árpád-házi Margitunk alakjával kapcsolatos, akit erre az időre minden pápai intézkedés nélkül, csak a hagyomány alapján boldognak, illetve szentnek tartottak. Tiszteletének központja a török előrenyomulásáig a nyulak-szigeti domonkos zárda volt, ahová temették. Innen az apácáknak menekülniük kellett, és hosszú bolyongás után 1618-ban Pozsonyban kaptak menedéket a klarissza szüzeknél, akik 1297 óta éltek a városban. /17/ A hozott Margit-ereklyék közül a legbecsesebb-

bet, a szűz fejét a kóruson helyezték el, és 1643. január 18-án tették ki először tiszteletre. /18/ Ettől fogva a kultusz fokozatosan terjedt, és teljesen Antiochiai Szent Margit helyébe lépett. Ez utóbbi szent korábbi pozsonyi tisztelete bizonyítható. Tudunk egy elenyészett Pozsony melletti Szent Margit-templomról, melynek július 13-i búcsújára a környék népe szívesen járt. Van adat arra, hogy 1526-ban maga a pozsonyi bíró is részt vett az ünnepen. /19/ Miséjét a városban is megtartották, Fönnmaradt egy falképe is, mégpedig éppen a klarisszák templomából, ahol a templom egyik fő helyére, a belső porta fölé festették. /20/

Valószínű az emberek tudatában Antiochiai Szent Margit csak egyszerűen Szent Margitként élt és az újabb /Árpád-házi/ Margit jelentkezésekor minden probléma nélkül azonosították a kettőt. Erre a legmeggyőzőbb bizonyíték egy 1689-es levélváltás. 1689. november 21-én Eszterházy Mária Magdolna pozsonyi klarissza nővér visszakérte a gróf feleségének szüléséhez kölcsönadott vezeklő övet /Árpád-házi Margitét/, mivel azt szintén szülés megkönnyítése végett "Ezen idő alatt - ti. míg az öv távol volt - hány rendbeli úri asszonynak is kérték immár..." s "... kezünknel nem lévén, oda nem adhattuk." /21/ Világos tehát, hogy Antiochiai Szent Margit fő föladatát, a szülő nők patronálását ezután, legalább is az ereklje hatáskörzetében Árpád-házi Margit vette át. És hogy ez Antiochiai Szent Margit tiszteletének analógiájára történt, azt valószínűvé teszi az a tény is, hogy nincs sem Árpád-házi Margit legendáiban, sem szentté avatási jegyzőkönyvében olyan csoda, mely szüléssel lenne kapcsolatban. Mindössze egy halott csecsemő föltámasztásánál vélték közbenjárónak.

A két szent kultuszának keveredését csak erősítette az a szokás, miszerint Árpád-házi Margit koponyáját nemcsak emléknapján, január 18-án tették ki közszemlére, hanem július 13-án, az antiochiai szent ünnepén is, sőt a XVII. század első felében élt domonkos rendi Ferrárius Zsigmond a szentek általános katalógusát összeállító munkájában megjegyzi, noha Veszprém-ben január 18-án, de "Posonii in Pannonia B. Margaritae Virginis, filiae belae Regis Hungariae, Ord. Praedicatorum" július 13-án ülték meg az általa olyannyira tisztelt Árpád-házi Margit emléknapiját. /22/ Az ekkor kitett relikviát virágfüzerekkel ékesítették, a város előkelői megcsókolták, a papság és a hívők rózsafüzérükkel érintették. /23/ Megindultak a zarándoklatok, tiszteletére körmeneteket rendeztek. Ez 1713 után vált tömegessé, amikor a városban tomboló pestis megszűnését Margit közbenjárásának tulajdonították. Itt készítették az apácák az ugyancsak lázas betegségek gyógyítására használt Margit-vizüket. Margit ereklyéit vízbe mártották, három Miatyánkot, három Üdvözlégyet és egy Hiszekegyet mondtak, amely imádságokat a betegnek is meg kellett ismételnie a víz ivásakor. /24/

Így Margit-kultusz valóságos központjává alakult a város, ahol több ábrázolása, szobra és ereklyetartója volt. Ezek közül a leghíresebb a klarisszák faliképe, mely későbbi szentképek mintájává vált.

Rábukkantunk egy gyengén élő népi hagyományra, mely egészen odáig megy, hogy Pozsonyt jelöli meg Szent Margit szülőhelyéül. Valószínű, ilyen korai néphagyományból merítve állítja a már említett Ferrarius, hogy Margit teste Pozsonyban van, ott, ahol élt és meghalt. /"Corpus Posonii, ubi obiit anno aetatis 28, in coenobio S. Mariae Magdalенаe, in quo vixit condito"/. /25/

Egy föllelt másik néphagyomány szerint Margit Vágsellyén született. Ezzel kapcsolatban csak egy adatra bukkantunk, mégpedig 1252-ből. Ebben az évben említetik a helység Antiochiai Szent Margit patrocíniuma, mely a mai napig megőrződött. A hagyomány kialakulását segíthette a király itt tartózkodása, hisz IV. Béla a muhi csatából menekülve erre vette útját. Erről maga a király is megemlékszik egy 1253-ban kelt oklevelében, miszerint a Vág menti Újhely polgárait a tatárjárás alatt tanúsított hűségükért különböző kiváltságokban részesíti. /26/

Érdekes adatok vonatkoznak a Zniónak nevezett Turóc várára is. A vár építéséhez fűződő népmonda szerint a "jó Béla király" a tatár elől menekülve Turóc jelentéktelen kis faházához érkezett, s néhány napig ott rejtőzködött. "Csak ez a kis kunyhóm van itt a Fátra ölen - mondta András vitéz - ..., de amim van szívesen osztom meg veled, királyom, amíg tovább nem indulsz. - Ha megsegít a magyarok Istene, s újból szabad király leszek, építek itt nagy kővárat neked - felelte a király - templomot is, szépet, lenn majd a faluban, kolostort és rangot, gazdag prépostságot. Be is váltotta később a király a szavát, hű maradt fogadalmához." /27/ Az ígért monostor 1252-ben már állt, mikor is a király birtokot, a salai révet és hídvárat, a Vág vámjainak kétötödét adományozta a kolostornak. /28/ Hogy Turócban megfordult, azt bizonyítja 1243. január 29-én kiállított oklevele, mely Mária királyné aranyművését a tatárjárás alatt tett szolgálataiért a nemesek közé emeli. /29/ Többen azon a véleményen vannak, hogy Margit itt született.

Ezzel kapcsolatban megjegyezzük, hogy a várban nem volt ismeretlen Antiochiai Szent Margit tisztelete, amely csak támogatta a szentek összekeverése révén az Árpád-házi királylány-

ra vonatkozó hagyományok kialakulását. Itt ugyanis két szentélyt emeltek Margit szűznek és vértanúnak. Az egyik, a régebbi a várban állt, míg a másik, az újabb /Margit állítólagos keresztelési helye/ a vár alján volt. Ez utóbbihoz "... posterius populi etiam processio solenio XIII. fieri solet." /30/, azaz július 13-án a nép körmenetben szokott vonulni. A XIX. században a vár alján Árpád-házi Margit tiszteletére kápolnát emeltek, s a XX. század elején elkészült oltárképe is, és ez az évszázadok folyamán kialakult és őrzött környezetben ábrázolja.

Az emlékek alapján Margitnak a következő ikonográfiája állítható össze.

Képein igen változatos formában jelenik meg. Ábrázolták egyedül teljes alakban, főleg a Szent Domonkos-családfákon. Ha társakkal jelenik meg, magyar vagy domonkos szentekkel szerepeltetik.

Mindig egyszerű rendi ruhában van, vállán fekete köpeny, fején szintén fekete fátyol, melyeket sokszor csillagok díszítenek. Ez nem egyedi sajátosság, hiszen a rend címerére és a Domonkos-legendára utalva más domonkos szentek képein is megfigyelhető. Feje fölött gyakran láthatunk glóriát, de ez olykor, talán a kanonizáció hiánya és a tiszteletnek kizárólag hagyományon való alapulása miatt elmarad. Ha koronát visel, ez királyi származására és mennyei dicsőségére utal.

Több apáca vallotta a szentté avatás alkalmával, hogy látták szentek, sőt Mária alászállását az égből, amint koronát hoztak a súlyosan beteg, ágyban fekvő Margitnak. Kezében életének legfontosabb mozzanataira utaló attribútumokat tart,

így szüzessége jelképét, a lilomot, valamint a keresztet és a könyvet. A "Szent Kereszt" különös tisztelete legendáiból kitűnik, a könyv pedig arra a mozzanatra utal, miszerint mindig kezében látták a zsoltáros könyvet, kivéve az étkezéseket és a karimákat. A rózsafüzér a későbbi időkben jelenik meg, hogy ezután a Margit-képek és -szobrok elmaradhatatlan kellékvé váljon. A külföldi ábrázolásokon, magyar származására utalva, föltűnik koronás, kettős keresztos címerünk is. Lábai előtt gyakran királyi és hercegi kérők visszautasítását jelképező koronák hevernek.

Kedvelt téma imádkozás közben való megjelenítése. Ekkor angyal tartja előtte a keresztet, míg egy másik angyal vagy angyalok önmegtagadó életének kellékeit: az ostort, a vezeklőövet tartják. Képein, és ez a kései ábrázolásaira jellemző, föltűnik a Szentlelket megtestesítő galamb, de többször szerepel feje fölött lángcsóva is.

Legendájának jeleneteit alig festették meg. Kifejezetten ritkaság számba megy a peruggai kolostor faliképe, melyen Margit halálos ágyán fekszik, körülötte imádkozó rendtársai és fölötte Krisztus látható. Ugyancsak kivételes a nyulak-szigeti kolostor 1282-ből fönmaradt pecsétje, melyen a térdelő királyi párt láthatjuk, amint fölajánlják gyermeküket az ország megszabadulásáért. Ezeken kívül csak Krakkóból és Wesenből vannak emlékeink. A legendaábrázolások elszaporodása Magyarországon figyelhető meg a szentté avatási törekvésekkel párhuzamosan, illetve ünnepének bevezetése után. Ilyeneket találunk Budapesten a Rózsafüzérek Királynője templomban /Kontuly Béla: Szent Margit élete, 1942./ a pécsi székesegyházban /Székely Bertalan: Szent Margit megérkezése/, a szegedi dómban / legendájá-

nak jelenetei/ stb.

Külföldön a Margit-tisztelet terjesztését érthető módon a domonkosok és a magyar királyi udvar egyes tagjai végezték. Alakja a rend legjelentősebb tartományaiban volt az ismertebb, így az itáliai és a német területeken, de számon tartották Angliában, Franciországban és Spanyolországban is. Külön érdemes kiemelni a lengyelországi adatokat.

Európában legendájának számos latin változata volt forgalomban, az említett rendi tartományok saját nemzeti nyelvükre is lefordították ezeket.

Kultuszának sajátos vonásaként szerepel számos martirológiumban, így a XVI. századi "Martirologium Germanicum"-ban: "In Hungaria /ti.festum/ illustris et sanctae Virginis Margaraetae Ordinis Praedicatorum: quae Regina Hungariae nata orationi, humilitati, et religiosae vitae totam se dedit." /31/, a kölni karthauziak is így emlékeztek meg róla. Olykor összekeverték családi kapcsolatait, "filia Andrae Regis Ungariae"-nak nevezik, de legtöbbször egyszerűen a magyar király lányának hívták. Ebben a tévedésben a nyugati egyházban olyannyira népszerű Szent Erzsébet kultusz hatásáról van szó, ki Margit nagynénje és valóban II. András király lánya volt. A német területeken való ismertségéhez hozzájárult III. András király lányának, a tössi domonkos kolostor apácájának, Árpád-házi Boldog Erzsébet itteni élete is.

Számos ábrázolás maradt fenn német területről, de most csak egy kultusztörténeti szempontból kiemelkedő, a wesseni kolostor könyvtárából való XVII. századi, pergamenre festett képével foglalkozunk. A kép központi alakja Margit, amint egy

angyal által tartott kereszt előtt térdel. Lábánál a királyi kérők visszautasítását jelképező koronák hevernek, míg egy másik angyal "kincseit": ostorát, sünbőrből készült vezeklőövét nyújtja felé. Ruhája a szokásos domonkos öltözők csillogással díszítve. Fölötte a szentként tisztelt Árpádok égi csoportját láthatjuk, az ikonográfiája által világosan fölismerhető Imre herceget, Szent István királyt és az éppen adományt osztó Szent Erzsébetet.

Fontosak a központi alakot körülvevő képek, számszerint öt, melyek Margit életének egy-egy jelenetét ábrázolják. Jelentőségüket csak aláhúzza, hogy ebből az időből másik ilyen jellegű ábrázolást nem ismerünk. A jelenetek csak egyszerűen Margit szentségét vannak hivatva bizonyítani, és az összeállításban sajátosabb program nem fedezhető föl. Ezeknél sokkal érdekesebb a kép alatt szereplő szöveg. "B.MARGARITA Virgo, Hungariae Regis Belae IV.Filia, Vitae sanctitate, et Miraculis Conspicua, specialis Febricitantium Patrona", tehát úgy említik, mint a lázas betegek "speciális" védőszentjét. A korábbiakban láttuk, e szerep nem idegen Magyarországon sem szentünktől, hiszen a XVII. századból is, igaz csak Pozsonyból, vannak erre adataink. Legendájában, a szentté avatási jegyzőkönyvben több csodás gyógyulás fordul elő lázas betegekkel, melyek között a legnevezetesebb IV. László király esete. A király hosszan és sokat szenvedett, s midőn a fejét betakarták Szent Margit velumával /apácáfátylával/, azonnal meggyógyult. Úgy tűnik, erre a sajátságra külföldön is fölfigyeltek.

Érdekes és fontos adatok vonatkoznak Lengyelországra is, ahol szintén a domonkos rend révén kezdték megismerni Margitot. Tisztelete már a korai időktől bizonyosnak látszik a rend e je-

lentős keleti tartományában, hisz azon túl, hogy az itteni kolostornak is értesülniük kellett a szentté avatási eljárásokról, Lengyelországban élt IV. Béla király két lánya, Jolán és Kinga, az utóbbi 1695-től az ország egyik patrónusa. Itt keletkezett legendája is megemlékezik Margitról: "Margareta seculum et omnes pompas ejus perosa, Ordinem praedicatorum in monasterio sanctimonialium Budae professa. dum annum decimum octavum ageret, morte immatura sed salutari assumpta est". Életének példáját annyira fontosnak tartotta a rend, hogy legendáját 1610-ben Vilnóban lengyelre is lefordították.

Ebből az időből /1608/ maradt fenn egy, ezideig Magyarországon ismeretlen Margit-ábrázolás. A krakkói domonkos kolostor folyosóján látható egy Szent-Domonkos-családfa, melyen a mi Margitunk is szerepel. A genealogiai fák általában a rendhez tartozó, boldogemlékezetű rendtagokat ábrázolják. Ez a kép azonban eltér ettől a szokástól. Maga a fa nem is Domonkosból fakad, hanem nagyapjából /DON RODRICUS NVGES GVSMAN AVVS B/eati/D/omi/NICI/, s rögtön két ágra szakad. Don Rodricus fölött láthatjuk a rend címerét, egy alul lekerekített, haránt osztásos dobor pajzsot, mely két, enyhén ívelt ékformában összefutó vonal három részre oszt. Az így keletkezett három mesteralak közül a középső csúcsán láthatjuk a Domonkoshoz kapcsolódó csillagot, alatta ugyanabban a mezőben szájában égő fáklyát tartó kutya /dominicanus, domini canis, canes Domini/ címerképet. Ez a domonkosok térítő, világosságot vivő szerepére utal, s éppen ezért a középső mesteralak, a fényt jelképező, ezüst színű, míg a másik kettő mint egy szétnyílván s utat adva a világosságnak, fekete. A címerenarend rangját jelző bíborosi kalapot, pápai tiarát és püspöki süveget helyeztek el.

A fa bal oldalán világi előkelőségek: katonák, hercegek, királynők, királyok és császárok sorakoznak. A fa külön kiemeli D. Leonora Gusman és XI. Alfonz kasztíliai király házasságát, mely megnyitja a Szent Domonkos rokonságába tartozó uralkodók sorát. A katonák természetesen páncélban vannak és kezükben kardot tartanak, míg a hercegek, királyok és császárok különbözőségükre utaló uralkodói jelvényeket viselnek. A hercegek rangját egy sapkaszerű, míg a királyokét nyitott korona és jogar jelzi. A császárok fejükön zárt koronát hordanak, kezükben kardot és országalmát tartanak. Az alakok öltözködésükben a XVII. század elejének divatját követik. A képet valószínűleg nem egyetlen mester készítette, mivel az utolsó két alakot, III. Ferdinándot és Izabellát kísérő szöveg nem az eddig jellemző reneszánsz betűkkel, hanem neogót írással került a képre.

Jobb oldalt foglalnak helyet a rend kiválóságai életük legfontosabb mozzanataira utaló jelképeikkel. A szentek, valószínűleg a hivatalos kanonizációra utalva, glóriát viselnek, míg a többiek feje fölül ez a dicsfény elmaradt. A felső három sorban a rend legnevesebb és legmagasabb egyházi tisztséget elért tagjai: püspökök, pápák és bíborosok láthatók, s rögtön utánuk következik a sorban a mi Margitunk is / B. MARGARETA HUNGARICA 1270/, egyszerű domonkos ruhában. Két fő attribútumával szerepel, a rangjára utaló koronával és egy könyvvel, melyből éppen olvas. Ez a megjelenítés beleillik a Szent Domonkos-fákon megfigyelhető ábrázolások sorába. Hasonló módon jelenik meg más képeken. Így például a XV. századi berni festményen vagy az 1472-ből való londoni metszeten stb. azzal a többlettel, hogy ezeken mellette látható a kettős keresztes magyar

címer is. Margiton kívül még két, nála népszerűbb női domonkos szent foglal helyet a bemutatott képen, Montepualcianoi Boldog Ágnes és a XIV. század nagy misztikusa Sienai Szent Katalin. Viszont más magyar vonatkozású és ugyancsak boldog emlékezetű domonkossal Magyarországi Pállal, Magyarországi Boldog Ilonával vagy Árpád-házi Boldog Erzsébettel nem találkozunk e képen.

A kép felső részén Mária látható a kis Jézussal. Jézus a világiaknak koronát, jogart és kardot nyújt, míg Mária rendnek, mely igen sokat tett népszerűsítéséért, rózsafüzért ad. A Mária feje fölött lebegő angyalok mennyei dicsőségét jelző koronát tartanak.

Ugyancsak itt maradt fenn Árpád-házi Margitnak egy másik, ezideig nálunk szintén ismeretlen ábrázolása. Egy nagy alakú festményről van szó, mely ma is a kolostor első emeleti folyosóján látható. A XVII-XVIII. század fordulóján készítette valószínűleg Kazimierz Gisawski szerzetes barokk stílusban. A kép azért is jelentős, mert a már említett wesseni szentképen kívül itt találkozunk Margit életéből vett jelenetekkel, számszerint kettővel. 1. A szigeten Margit egy kútból kimentett lányt az édesanyja imádságára föltámaszt. Háttérben a Duna és budai épületek láthatók. Ilyen csodáról a magyar legendában nem olvashatunk, de a kolostorban Ágnes szolgálóval történt hasonló eset. 2. Fényesen föltűnő kereszt előtt elragadtatásában imádkozik.

1850-ben leégett a kolostori templom belseje. Az újjáépítés folyamán neogótikus oltárral, gyóntató székekkel, kórussal és padokkal rendezték be. Ezeken részben az 1870-es években készült tárgyakon az apostolok mellett domonkos szenteket és néhány vértanút /pl. Alexandriai Szent Katalint/ faragtak meg. Közöttük attribútumai alapján több helyen fölismerhető a már

említett Boldog Ágnes és Sienai Katalin, de előfordulnak olyan alakok is, melyek az ismertető jegyek alapján /korona, könyv/ Margittal azonosítható a Domonkos-fán szereplő képekhez hasonló programot követnek.

A felsorolt emlékek /1608., 1610., XVII-XVIII. század, 1870-es évek/, tehát bizonyítják Margit folyamatos tiszteletét, ha nem is egész Lengyelországban, de Krakkóban föltétlenül.

A rend próbálkozott a magyar rendtartomány visszaállításával és a szentté avatással. 1642-ben intézkednek "Pro provincia hungarica S.Martini novita iterum restituta", de a probléma a következő generális kongregáción, 1644-ben már nem is szerepel. Nem feledkeztek meg teljesen a szentté avatás problémájáról sem. Próbálkoztak 1717-ben, 1725-ben, amikor is a rendi gyűlés célul tűzte ki Margit testének visszaszerzését a pozsonyi Szent Klára szüzektől /32/, és 1777-ben római gyűlésükön. Ekkor határozottan sürgették a szentté avatás ügyének előmozdítását és kérték, hogy a magyar rendtartomány küldjön az ügyvel kapcsolatos dokumentumokat /34/. Margit kialakuló rendi tiszteletét 1804-ben VII. Pius rendezi megengedve, hogy Margit ünnepét a magyar egyházmegyében megüljék, és emléknapiját a rend fő ünnepként megtarthassa /35/. Ezután bekerült a domonkos breviáriumba, amelyben "In Festo B. Margaritae ab Hungaria, Virg. Ord. Praed." külön könyörgéssel fordulnak hozzá /36/. Ünnepe kiemelt volt, hiszen semiduplexként tartották meg a breviárium és a domonkos kalendárium szerint január 26-án /37/. Ebben változást csak az 1944-es szentté avatási határozat hozott, mikor is tiszteletét XII. Pius pápa az egész világra kiterjesztette, és ünnepét a magyarországi szokásoknak megfelelően január 19-re, halálának napjára tette.

J E G Y Z E T E K

1. Pfeiffer Miklós: A Domonkosrend magyar zárdáinak vázlatos története. Kassa, 1917. 70.
2. Szentpéteri Imre: Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke I. Bp. 1943. 214.
3. Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis I. Budapestini, 1896. /a továbbiakban MEV I./117.
4. Acta Captulum Generalium Ordinis Praedicatorum I. Romae, 1898. 166.
5. Fejér, Georgius: Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis I-XI Budae, 1829-1844 /a továbbiakban: Fejér:CD / IV/3. 22. Szentpéteri véleménye szerint 1256-ban kelt az oklevél, amelyet alátámasztani látszanak a dolgozat adatai is.
6. Uo. 68.
7. Nyelvemléktár VIII. Bp. 1879. 15.
8. Uo. 7.
9. Uo.
10. Uo. 21.
11. MEV I. 351.
12. Uo. 342.
13. Uo. 297.
14. Uo.
15. Laurentii Pignon Catalogi et Chronica, Romae, 1936. 5.
16. Acta Sanctorum Januarii III. 522.
17. Wenzel Gusztáv: Árpádkori Új Okmánytár /a továbbiakban: Wenzel AUO/ XII. Pest, 1874. 601.
18. Szyllaba Emil: A pozsonyi klarissza-templom története.

- Pozsony, 1944. 44.
19. Pásztor Lajos: A magyarság vallásos élete a Jagelló-korban
Bp. 1940. 134.
 20. Radocsay Dénes: A középkori Magyarország falképei. Bp.1954.
198.
 21. A levelet Király Ilona közli az "Árpádházi Szent Margit és
a sziget" c. munkájában, Bp. 1979. 167.
 22. Acta Sanctorum Januarii III. Parisiis, 514.
 23. Szyllaba i.m. 43-44.
 24. Uo. 45.
 25. Acta Sanctorum Januarii III. uo.
 26. Fejér: CD IV/2. 174.
 27. Szombathy Viktor: Száll a rege várról várra. Pozsony, 1979.
332.
 28. Fejér: CD IV/2. 135. VII/5. 294.
 29. Wenzel: ÁUO/VII. Pest, 1869. 131.
 30. Bolandi, Joannis: Acta Sanctorum Ungariae I. Tyrnaviae,
MDCCXLIV. 23.
 31. Acta Sanctorum Januarii III. 514.
 32. Acta Capitulum Generalium Ordinis Praedicatorum IX. Romae,
1904. 74.
 34. Uo. 356.
 35. MEV I. CXV-CXVII.
 36. Breviarium Sacri Ordinis Praedicatorum I. Mechliniae,
M.D.CCCL.
 37. Uo.

A latin idézetek fordítása:

14. old. "... és kértük Szent Margitot"

"Kértem Istent, hogy Szent Margit nevében gyógyítson"

meg engem, ahogy már sok más beteget meggyógyított."

"... a mondott boldog Margit segítségül hívásához"

"Ó Szent Margit, te mindenkinek irgalmas vagy, légy hozzám és ehhez a fiúhoz is az, aki az én fiam."

"Ó Szent Boldog Margit, ha neked úgy tetszik, hogy lányomból apáca legyen, ahogy neked fogadta, add vissza látását, és ha vakságra kárhoztatott, ne add vissza neki."